FOLKEAFSTEMNINGEN OM 18 ÅRS VALGRET

OLE RIIS

VALG OG FOLKEAFSTEMNING

Den danske vælgerbefolkning er politisk set ret mobil. Men da bevægelserne mellem partierne stort set ophæver hinanden fra valg til valg, bliver slutresultatet et billede af stabilitet[1]).

Folketingsvalgenes udfald kan derfor forudsiges med ret stor sikkerhed på grundlag af de forudgående valg[2]).

I modsætning til de egentlige valgs få overraskelser står folkeafstemningernes afvigelser fra de politiske kommentatorers forventninger. Næsten samtlige folkeafstemninger i Danmark har rummet overraskelser. Ved afstemningen om Sønderjyllands indlemmelse deltog under halvdelen af de stemmeberettigede på trods af en intensiv kampagne. Ved afstemningen om 21-års valgret var valgdeltagelsen meget lav, og forskellen mellem ja- og nej-stemmer var på kun 4 %, skønt der var et massivt flertal for forslaget i Folketinget. Jordlovsafstemningen – som var et fakultativt referendum – havde dels en valgdeltagelse, som næsten lå på højde med kommunevalgenes, og dels en andel nej-stemmer af samtlige stemmeberettigede som varierede fra 41,5 til 44,5 % på de fire forslag. Og senest har vi haft afstemningen om 18-års valgret, som dels overraskede ved en høj valgdeltagelse, og dels ved et absolut flertal af nej-stemmer: Over 50 % af samtlige stemmeberettigede.

Overraskelse betyder, at udfaldet afviger fra forventningerne. Ved en folkeafstemning synes der at være visse generelle forventninger, som kan sammenfattes med bemærkningerne fra Aksel Larsens mindretalsbetænkning til betænkningen fra Forfatningskommissionen af 1946: »Adgangen for vælgerne til gennem en folkeafstemning at tage stilling til og eventuelt forkaste et af rigsdagen vedtaget lovforslag bliver praktisk illusorisk, dersom det kræves, at ikke blot et flertal af de stemmeberettigede, men mindst 30 % af samtlige vælgere skal have stemt imod et lovforslag eller en lov,

[1]) Dette bekræftes bl. a. af resultater fra Observas politiske panel, som er offentliggjort i dagbladet Aktuelt. Også i Odder-analysen forekommer en udjævnende politisk mobilitet. Tilsvarende udenlandske resultater kan bl. a. findes i Lazarsfeld m. fl.: Peoples Choice, N.Y. 1944.

[2]) E. Høgh: Politiske Valgprognoser, Nordisk Sommeruniversitet 1959.

for at denne kan være forkastet. Tillige modvirker en sådan bestemmelse vælgernes aktivitet, idet den animerer til »sofavælgeri«[3]).

Afstemningernes udfald siden 1953-grundloven bekræfter imidlertid ikke disse antagelser, idet 2 af 3 forslag er blevet forkastet med høj valgdeltagelse – som ganske vist ikke har nået samme niveau som de ordinære valgs[4]).

En tredje generel forventning i forbindelse med folkeafstemningerne synes at gå i retning af, at vælgerne vil udtrykke deres holdning til et specifikt spørgsmål, mens deres adfærd ved et almindeligt valg betragtes som et produkt af holdningerne til et større kompleks af problemer og personpræferencer. Dette er sandsynligvis en stærk forenkling af de faktiske forhold. Ved en folkeafstemning vil de almindelige opinionsformidlingskanaler spille ind sammen med vælgerens politiske reference. Endelig må vi forvente, at flere vælgere sandsynligvis vil benytte en folkeafstemning til at udtrykke en mere generel politisk reaktion. De meget konsistente afstemningstendenser ved jordlovsafstemningen kan tydes i denne retning[5]).

Desværre har vi endnu ingen undersøgelser af de faktorer, der kan tænkes at påvirke adfæren ved folkeafstemningerne, skønt de almindelige valg efterhånden er ganske godt belyst. Denne analyse af folkeafstemningen den 24. juni er hverken så generel eller dybtgående, som det kunne ønskes. Den graver kun et lille spadestik dybere, og peger på nogle enkelte faktorer, som sandsynligvis er ret centrale.

ODDER-ANALYSEN

Valget af Odder Kommune

Initiativet til analysen blev foretaget af TV-avisen, som også dækkede dens omkostninger. Det var TV-avisens ønske at give oplysning om vælgernes adfærd ved folkeafstemningen i forbindelse med fjernsynsudsendelsen på selve valgaftenen.

Dataindsamlingen og databehandlingen skulle derfor være hurtig. Dette gav i forbindelse med den korte tid til forberedelserne store tekniske vanskeligheder. En interviewundersøgelse på en stikprøve af vælgerbefolkningen ville være for tidskrævende. En »regional-sampling« med flere »typiske områder« ville kræve et stort organisations- og kommunikationsapparat. Derfor blev den valgte forskningsplan ret usædvanlig: Nemlig analyse af vælgernes adfærd i et enkelt område.

---

[3]) Betænkning afgivet af Forfatningskommissionen af 1946, Kbh. 1953.

[4]) Erfaringerne fra folkeafstemninger i Schweitz og USA går i samme retning. Dette bliver særlig interessant på baggrund af, at folkeafstemninger i disse lande spiller en anden rolle end i det danske politiske system. Ref. 3).

[5]) Tilsvarende tendenser er fundet ved amerikanske folkeafstemninger. Ref. 3).

Denne rapport kan derfor ikke blot ses som en vælgeradfærdsanalyse, men også som resultatet af et metodisk eksperiment. Da Danmark er lille og ret homogen, kunne der være et begrundet håb om, at eksperimentet ville falde heldigt ud.

Det valgte område måtte ikke afvige væsentligt fra landsgennemsnittet på de følgende kriterier: 1) Med hensyn til den partimæssige struktur ved sidste folketingsvalg. 2) Med hensyn til resultatet af den forrige folkeafstemning om 21-års valgret. 3) Med hensyn til den erhvervsøkonomiske struktur. 4) Med hensyn til urbaniseringsgraden. 5) Med hensyn til den demografiske struktur. Det måtte endvidere have ret få valgsteder og alligevel en tilstrækkelig stor vælgerskare til at tillade underopdelinger af analyse-materialet. Endelig måtte man forvente, at afstemningsresultatet forelå ret tidligt, så en vis kontrol på analysens konklusioner blev mulig, før de blev udsendt i fjernsynet.

Disse krav førte til, at Odder kommune blev valgt som analyseområde[6]).

Odder kommune havde yderligere den fordel, at dens valgresultater ofte med held var benyttet som en »strømpil« for tendenserne ved almindelige valg.

De væsentligste afvigelser bestod dels i en ret høj andel Retsforbundsvælgere, og dels i en ret stor andel ældre. Hvis der ville forekomme en sammenhæng mellem vælgernes alder og holdning til folkeafstemningens spørgsmål, kunne denne afvigelse give materialet som helhed en skævhed.

Endelig ville det være vanskeligt at hindre rygter om undersøgelsen i at spredes i et så begrænset område. Sådanne rygter kunne muligvis påvirke valgdeltagelsen.

Dataindsamling

Planen for dataindsamlingen var, at vælgerne efter den egentlige afstemning fik udleveret skemaer, som de selv skulle udfylde i lokaler, der lå nær de to afstemningssteder. Skemaerne rummede spørgsmål om vælgernes køn, alder, adfærd ved folkeafstemningen og sidste folketingsvalg samt om deres partipræference ved folkeafstemningstidspunktet[7]).

[6]) Rapport vil foreligge på Institut for Statskundskab i forbindelse med en større lokalsamfundsanalyse.

[7]) *Spørgsmål 1:* Hvilket køn?
Svarmuligheder: Mand/Kvinde

Spørgsmål 2: Hvad er Deres alder?
Svarmuligheder: 21–23 år / 24–29 år / 30–39 år / 40–49 år / 50–59 år / 60 år eller mere.

Spørgsmål 3: Hvad stemte De ved denne folkeafstemning?
Svarmuligheder: Ja / Nej / Blankt

TABEL 1

Landsresultatet, Odder kommunes officielle resultat, analysens og Gallups

	Landsresultatet		Odder kommune		Odder-analysen		Gallup	
	Pct. af stemmeberett.	Pct. af afgivne stemmer	Pct. af stemmeberett.	Pct. af afgivne stemmer	Pct. af stemmeberett.	Pct. af deltagerne	Pct. af besvarelser	Omregnet pct.
Ja	14	21	14	20	13	23	27	30
Nej	50	79	56	80	44	77	64	70
I alt	64	100	70	100	57	100	91	100
Basis	3.264.000	2.083.000	5.388	3.825	5.388	3.105	–	–

Deltagere, der ikke selv var i stand til at læse skemaerne blev udsat for direkte interviewing. Skemaerne blev lagt i særlige stemmeurner, indsamlet, kodet, sat på hulkort og disse blev behandlet parallelt på sorterebænke kombineret med »bordcomputere« og et IBM 1130-anlæg. De færdige tabeller blev sendt direkte til fjernsynsstudiet over to fjernskriveranlæg.

Analyse og landsresultat

Det officielle valgresultat afviger ikke væsentligt fra landsresultatet. Valgdeltagelsen har været noget højere. Dette kan skyldes, at rygter om undersøgelsen er sivet ud, men kan også hænge sammen med den almindelige tendens, at Odder kommune plejer at have en højere valgdeltagelse ved ordinære valg. Den højere valgdeltagelse i Odder hænger sammen med en større andel nej-stemmer. Hvis vi betragter andelen af afgivne stemmer i stedet for andelen af stemmeberettigede, er de officielle tal fra Odder kommune næsten identiske med landsresultatet.

Analysen afviger en del fra kommunens officielle tal. Det fremgår af tabellen, at en del af vælgerne ikke har deltaget i analysen, og at disse

Spørgsmål 4: Hvilket parti stemte De på ved sidste folketingsvalg?
Svarmuligheder: A Socialdemokratiet / B Radikale Venstre / C Konservative Folkeparti / D Venstre / E Retsforbundet / F Socialistisk Folkeparti / K Danmarks Kommunistiske Parti / L Liberalt Centrum / U De Uafhængige / Y Venstresocialisterne / Blank / Jeg havde ikke stemmeret / Jeg stemte ikke af anden grund / Jeg husker det ikke.

Spørgsmål 5: Hvis dette havde været et folketingsvalg, hvilket parti tror De så, De havde stemt på?
Svarmuligheder: A Socialdemokratiet / B Radikale Venstre / C Konservative Folkeparti / D Venstre / E Retsforbundet / F Socialistisk Folkeparti / K Danmarks Kommunistiske parti / U De Uafhængige / Y Venstresocialisterne / Jeg ville ikke stemme / Jeg ville stemme blankt / Jeg ved det ikke.

især synes at være modstandere af 18-års valgret. Der skal imidlertid tages højde for, at deltagernes svar ikke behøver at være identisk med deres adfærd. Der kan for eksempel have været en vis interviewereffekt, da analysens interviewere for det meste var studenter, mens de interviewede især var ældre.

Betragtes analysens procentdel af deltagerne mod landsresultatets procentdel af de afgivne stemmer, er den gennemsnitlige afvigelse ret lav. Afvigelsen beror på, at analysen har forholdsvis flere, der angiver at have stemt »ja« til 18-års valgret.

Berlingske Tidende bragte to dage før afstemningen resultaterne fra Gallups undersøgelse af vælgerbefolkningens holdning til folkeafstemningens spørgsmål. Disse resultater afviger mere fra landsresultatet end Odder-analysen, idet såvel andelen af tilhængere som modstandere af 18-års valgret ligger over landsresultatets. Omregnes Gallups tal, så de svarer til procenten af afgivne stemmer, og ikke andelen af stemmeberettigede, fremgår det, at opinionsundersøgelsen overvurderer tendensen til at stemme »ja«. Gallup-instituttets tal kan dog ikke ligesom Odder-analysens sammenholdes direkte med landsresultatet, da de skildrer holdningen blandt samtlige stemmeberettigede og ikke en adfærd blandt de vælgere, der faktisk stemte[8]).

Gallup-undersøgelsens afvigelse fra landsresultatet kan tolkes på flere måder: 1) lav repræsentativitet 2) ændringer i vælgernes holdninger mellem interviewtidspunktet og afstemningen 3) lavere valgdeltagelse blandt tilhængere end modstandere af 18-års valgret. Den sidste tolkning bør sandsynligvis tillægges størst betydning.

Det er bemærkelsesværdigt, at Gallups tal stemmer bedre overens med Odder-analysens end med landsresultatet. Dette kunne tyde på, at begge undersøgelser har haft et frafald blandt modstandere af 18-års valgret.

Repræsentativitetsproblemet

Odder-analysens evne til at beskrive vælgernes adfærd ved folkeafstemningen kan betragtes på to niveauer:

Først er der dens relation til vælgeradfærden i Odder kommune. I denne forbindelse er det ikke så vanskeligt at kontrollere repræsentativiteten. En høj repræsentativitet vil være sandsynlig, såfremt deltagelsesprocenten er høj, og såfremt nægterne ikke afviger systematisk fra deltagerne på de centrale faktorer.

Det vil imidlertid være betydeligt mere interessant at kontrollere dens

[8]) Det mest bemærkelsesværdige ved Gallups undersøgelse er velnok andelen, der ikke angiver en stilling til valgets spørgsmål. Den ligger under de tilsvarende andele ved andre holdningsundersøgelser, og tyder dermed på en stor interesse for valgets spørgsmål.

evne til at beskrive vælgeradfærden for hele landet, men også langt vanskeligere.

Den overensstemmelse, der er fundet mellem analysens resultat og landsresultatet kan ikke umiddelbart tages til indtægt for en høj repræsentativitet, selvom en afvigelse ville tyde på en lav repræsentativitet. Det er nemlig ikke muligt at sluttte fra netto- til bruttotal, og det er tendenserne i underkategorierne, der har interesse[9]).

Den egentlige sandsynliggørelse af analysens repræsentativitet må bygge på overensstemmelsen mellem dens resultater og den sociologiske teori.

Når materialet i det følgende vil blive behandlet, som om det har høj repræsentativitet, skal disse forbehold tages i betragtning. Den endelige konklusion vedrørende analysens repræsentativitet vil blive draget efter behandlingen af dens resultater og beskrivelsen af nægterne.

Deltagere og nægtere

Selvom den høje valgdeltagelse også overraskede analysens planlæggere lykkedes det alligevel at opnå en høj svarprocent, nemlig på 85 af samtlige afgivne stemmer. Betragtes svarprocenterne for de enkelte spørgsmål, varierer de fra 77 til 81. Dette svarer til, hvad der anses for acceptabelt ved en interviewundersøgelse[10]).

En høj svarprocent er en nødvendig, men ikke tilstrækkelig betingelse for analysens holdbarhed. Det må blandt andet kræves, at nægternes afvigelse på de undersøgte kriterier enten er lav eller kendt.

Ved materialeindsamlingen var det på grund af den høje valgdeltagelse ikke muligt at danne noget præcist billede af nægterne. Der var tilsyneladende nægtere af alle kategorier. Det generelle indtryk, der naturligvis er behæftet med stor usikkerhed, var, at der var særlig mange nægtere blandt ældre, kvinder og landboere.

I forbindelse med Gallups opinionsundersøgelse fremsattes en hypotese, der gik ud på, at valgdeltagelsen ville være særlig høj i de kategorier, der havde høje nej-procenter. Hvis hypotesen er korrekt, vil det være muligt at drage slutninger angående svarprocenterne i hovedkategorierne ud fra deres andele af modstandere af 18-års valgret. Da der stilles krav til andelen af »nej-«, men ikke »ja-« stemmer, virker hypotesen ret sandsynlig.

[9]) Eksempel på netto-bruttofejl: Fra valget 1947 til valget 1950 havde de socialistiske partier en tilbagegang, og Retsforbundet en omtrent tilsvarende fremgang. Dette behøver ikke at betyde, at en eneste af de tidligere socialistiske vælgere stemte på Retsforbundet i 1950.

[10]) Det skal bemærkes, at man ved den valgte fremgangsmåde har en garanti for, at materialet består af vælgere, der afgav deres stemme, mens man ved en interviewundersøgelse kunne forvente en vis skævhed som følge af det sociale pres mod stemmeafgivning.

TABEL 2

Andelen af ja- og nej-stemmer inden for partierne
(Partitilhørsforhold ved folkeafstemningen)

	Parti 1969					
	A Soc. Dem. %	B Rad. Ven. %	C Kons. Folk %	D Ven. %	F + Y SF og VS %	I alt %
Ja	44	13	4	5	59	24
Nej	56	87	96	95	41	76
I alt	100	100	100	100	100	100
Basis	1161	308	715	466	99	2749
Beregnet valgdelt.*)	60	62	70	61	51	

*) Parti ved sidste folketingsvalg – på grundlag af samtlige besvarelser med oplysning om parti ved sidste folketingsvalg.

Denne hypotese skal imidlertid sammenkædes med en alternativ hypotese af mere generel sociologisk art: Nemlig at valgdeltagelsen vil være højest i kategorier med høj holdningsintensitet, altså stor interesse for spørgsmålet kombineret med en etableret holdning.

I det følgende afsnit vil afstemningens tendenser blive behandlet i relation til de tre valgte faktorer: Køn, alder og partitilknytning, under forudsætning af, at svarprocenterne ikke varierer i underkategorierne. Dernæst vil der blive foretaget en vurdering af svarprocenterne på grundlag af de to ovennævnte hypoteser, og dette vil muligvis føre til forbehold med hensyn til de dragne konklusioner.

ANALYSENS HOVEDRESULTATER

Partitilknytning som faktor

Indenfor alle de kategorier, hvor vælgerne i analysen har udtrykt præference for et af de større politiske partier, er der flertal af nej-stemmer. Kun blandt vælgere med tilknytning til Socialistisk Folkeparti, Venstresocialisterne eller Danmarks kommunistiske Parti er der flertal af ja-stemmer. Andelen af modstandere mod 18-års valgret er størst blandt tilhængere af Konservativ Folkeparti og Venstre. Det radikale Venstres tilhængere fordeler sig med hensyn til andelen af ja- og nej-stemmer som materialet som helhed. Flertallet af nej-stemmer er mindst hos tilhængerne af Socialdemokratiet.

Den generelle tendens, der kommer frem ved betragtning af disse resultater, tyder på, at holdningen til folkeafstemningens spørgsmål korrelerer med en politisk venstre-højre-skala.

Sammenhængen mellem partipræferencen og adfærden ved folkeaf-

stemningen er stærkt signifikant[11]). Denne sammenhæng er større, når partipræferencen belyses ved det foretrukne parti ved folkeafstemningen, end når den belyses ved adfærden ved sidste folketingsvalg. Forskellen imellem de to betragtningsmåder er imidlertid ret lille.

Den fundne tendens stemmer overens med mønsteret i Folketinget: Arbejderpartiernes repræsentanter var tilhængere, Det radikale Venstres var overvejende tilhængere, Konservativ Folkepartis overvejende modstandere og Venstres næsten udelukkende modstandere af 18-års valgret.

Tendensen går også igen i Gallups opinionsundersøgelse: Procentdelen af tilhængere var for tilhængere af partiet Venstre 4 %, for tilhængere af Konservativ Folkeparti 14 %, for Radikale Venstre 24 %, for socialdemokraterne 38 % og for Socialistisk Folkeparti 50 %. Som det fremgår af disse tal er forskellen mellem tilhængerne af regerings- og arbejderpartierne med hensyn til procentdelen af tilhængere af 18-års valgret mindre i Gallups undersøgelse end i Odder-analysen[12]). Tallene er omregnet, så de kan sammenlignes direkte.

Betragtes den officielle valgstatistik i stedet for opinionsundersøgelserne, kan der også her findes støtte for antagelsen om en sammenhæng mellem vælgernes partitilhørsforhold og afstemningstendenser. Der kan nemlig findes en stærkt signifikant tendens til, at valgområder med en høj andel af stemmer på arbejderpartierne ved sidste folketingsvalg også havde lavere nej-procenter. Andelen af stemmer på arbejderpartierne i valgområderne hænger stærkere sammen med tendenserne ved folkeafstemningen om 18-års valgret, end andelen af nej-stemmer ved folkeafstemningen om 21-års valgret, skønt også denne sammenhæng var signifikant. Arbejderpartierne dækker her Socialdemokratiet, Socialistisk Folkeparti, Danmarks kommunistiske parti og Venstresocialisterne. De andele, der er benyttet ved beregningerne, er baseret på samtlige stemmeberettigede, mens de i den øvrige tekst er baseret på samtlige afgivne stemmer.

Partitilhørsforholdet behøver imidlertid ikke at være en central faktor i sig selv. Den fundne sammenhæng kan dække over en række faktorer, som står i forbindelse med partipræferencen. Således kunne denne sammenhæng bero på vælgernes uddannelse, økonomiske forhold, erhverv eller prestige. På grund af denne valgte forskningsplan er det desværre ikke muligt at

[11]) Chi-2 bliver 577,4 for parti ved det sidste folketingsvalg mod 584,5 for parti ved folkeafstemningen. Kritisk værdi ved 4 frihedsgrader: 9,5 Bo Särlvik har i »Opinionsbildningen vid folkröstningen 1957« SOU 1959:10, fundet, at 80 % af vælgerne fulgte deres parti ved en svensk folkeafstemning 1957.

[12]) Gallups tal udjævner de partimæssige forskelle i forhold til Odder-analysens. Forskellen mellem de to talsæt kan bl. a. forklares ved en krydspreshypotese: At en del vælgere har afholdt sig fra at stemme som følge af et oplevet krydspres med partipræferencen trækkende i den ene retning og holdningen til afstemningsspørgsmålet trækkende i den anden.

løse dette problem i Odder-analysen. Det er kun muligt at konkludere, at det er meget sandsynligt, at der har været en forbindelse mellem vælgernes partipræference og deres adfærd ved folkeafstemningen.[13])

Betragtes svarprocenterne indenfor de partimæssige kategorier som udtryk for deres valgdeltagelse i første omgang, fremgår det af materialet, at de konservative vælgere tilsyneladende havde den højeste, mens tilhængere af SF og VS havde den laveste valgdeltagelse. Dette stemmer overens med, hvad man skulle forvente på grundlag af den først nævnte hypotese om valgdeltagelsen i hovedkategorierne, idet de konservative har de højeste og SF og VS's tilhængere de laveste nej-procenter. Når tilhængere af Venstre tilsyneladende har en valgdeltagelse, der er på samme niveau som hos de radikale og socialdemokraterne, men højere nej-procenter end disse, kan det blandt andet hænge sammen med: 1) at der har været flere nægtere blandt Venstres tilhængere 2) en lavere holdningsintensitet hos tilhængerne af Venstre end hos de konservative 3) at hypotesen ikke holder – eller skal modificeres, for eksempel som følge af, at landbrugerne i særligt omfang har været forhindret i at stemme på grund af markarbejde. Alle tre forklaringer virker sandsynlige[14]). Men da Venstres tilhængere i materialet har en meget høj andel af modstandere af 18-års valgret, og da materialet tilsyneladende har en tendens til at overvurdere andelen af tilhængere, giver dette ikke anledning til at ændre konklusionen.

De ovenstående betragtninger bygger på partipræferencen på et bestemt tidspunkt. Da partipræferencerne både er belyst ved sidste folketingsvalg og ved folkeafstemningen, er det muligt at analysere vælgernes

13) Korrelationen er på ÷0,819. Regressionslinjen for formen: y = ÷0,594x + 75,980, hvor y er andelen af nej-stemmer og x er andelen af stemmer på arbejderpartierne ved sidste folketingsvalg – i procent af samtlige afgivne stemmer. Korrelationen mellem andelen af nej-stemmer ved forrige og sidste folkeafstemning om valgretsalderen bliver 0,436. Regressionslinjen har formen: y = 0,968x + 35.348, hvor y står for andelen af nejstemmer ved sidste folkeafstemning og x står for andelen ved forrige. Her er dog udeladt 4 kredse i Københavns amt, da resultaterne ikke er sammenlignelige ved de to afstemninger. Korrelationen mellem afstemningsprocenten og nej-procenten bliver 0,82: jo højere stemmepct., des højere nej-pct. Korrelationen mellem andelen af arbejderstemmer ved sidste folketingsvalg og afstemningsprocenten bliver ÷0,57: jo flere arbejderstemmer, jo lavere stemmeprocent. En slutning alene på en økologisk korrelation kan føre til en netto-brutto-fejl. Men den meget høje korrelation mellem parti og nej-procenten gør Odder-analysens resultater sandsynlige, når de samtidig ses i forbindelse med Gallups.

14) Resultater fra E. Høghs efteranalyse af professor K. Svalastogas stratifikationsundersøgelse er refereret i E. Høgh: Sociologi, Kbh. 1963. Ifølge disse har Venstres vælgere lavere politisk interesse end de konservative. Da den politiske interesse her er udtrykt generelt, kan det omvendte naturligvis have været tilfældet i forbindelse med folkeafstemningens spørgsmål. Tallene gør det særdeles sandsynligt, at vælgernes politiske interesse er betinget af deres uddannelse, men dette aspekt er ikke undersøgt i den forbindelse.

TABEL 3

Andelen af ja- og nej-stemmer inden for de partimæssige hovedkategorier ved sidste folketingsvalg og ved folkeafstemningen

(Excl. partier uden for Folketinget)

		Parti juni 1969						
		A + F + Y			B + C + D			Antal
		Ja	Nej	Ja + nej	Ja	Nej	Ja + nej	obs.
Parti	A + F + Y	47	53	100	10	90	100	1137
januar 1968	B + C + D	26	74	100	6	94	100	1509
	I alt	46	54	100	6	94	100	
Antal observationer				1205			1441	2646

partimæssige vandring som en eventuel faktor for afstemningstendenserne.

Opdeles materialet på »socialistiske« og »borgerlige« vælgere ved de to tidspunkter, fremkommer fire kategorier: De stabile socialister og stabile borgerlige samt de mobile socialister og mobile borgerlige. Socialisterne betyder her tilhængerne af Socialdemokratiet, SF og VS, mens de borgerlige er tilhængerne af regeringspartierne. De mobile socialister er de vælgere, der er gået fra et socialistisk til et borgerligt parti, mens de mobile borgerlige er gået den modsatte vej fra sidste folketingsvalg til folkeafstemningen.

Den højeste ja-procent findes hos de stabile socialister, mens den laveste findes hos de stabile borgerlige. De mobile borgerlige har højere ja-procent end de mobile socialister.

Dette tyder på, at holdningen blandt de politisk mobile vælgere ligger mellem holdningen i partiet, de har forladt, og partiet, de er gået til. Det nuværende parti synes dog at have noget større betydning for deres holdning, end det forhenværende.

Denne konklusion harmonerer med resultaterne fra en række undersøgelser af social mobilitet, idet den socialt mobiles holdninger synes at kunne beskrives som mellemproportionalen mellem holdningerne i den forladte og den nye sociale gruppe[15]).

Forskellen mellem holdningen til afstemningens spørgsmål hos de politisk mobile og den gruppe, de er gået til, tyder på, at deres partitilknytning har påvirket deres holdning til afstemningsspørgsmålet snarere end omvendt. Hvis nemlig holdningen til afstemningsspørgsmålet skulle have givet sig udslag i ændring i partipræferencen, skulle de mobile borgerlige have de højeste ja-procenter, mens de mobile socialister skulle have de laveste af samtlige fire kategorier.

[15]) Som politisk eksempel, ref. 14) tabel 42.

TABEL 4

Andelen af ja- og nej-stemmer inden for kønnene

	Mænd %	Kvinder %	I alt %
Ja	27	19	23
Nej	73	81	77
I alt	100	100	100
Antal observationer	1446	1523	2969
Beregnet*) valgdelt.	58	56	

*) af samtlige besvarelser med oplysning om køn.

Køn som faktor

Der er et flertal af nej-stemmer hos såvel mændene som kvinderne. Kvindernes andel af nej-stemmer ligger et stykke over mændenes.

Sammenhængen mellem vælgernes køn og afstemningstendens er stærkt signifikant[16]).

Resultatet harmonerer ganske godt med en række andre undersøgelsers, som viser, at kvinderne – og i særdeleshed de ugifte – har en tendens mod konservatisme[17].

Resultaterne af Gallups undersøgelse går i samme retning, idet der blandt kvinderne var 22 % for 18-års valgret og 69 % for 21-års valgret, mod 34 % for 18 år og 57 % for 21 år hos mændene.

Tilsyneladende har mændene højere valgdeltagelse end kvinderne. Dette går imod, hvad man skulle vente ud fra den først nævnte hypotese om valgdeltagelsen i hovedkategorierne. Men da det stemmer overens med resultaterne fra undersøgelser, som viser lavere valgdeltagelse blandt kvinderne ved folketingsvalg, er der næppe grund til at ændre konklusionen af denne grund[18]).

Alder som faktor

Indenfor alle alderskategorierne findes et flertal af nej-stemmer.

Der kan spores en svag tendens til højere nej-procenter i de mellemste alderskategorier (30–49 år), men sammenhængen mellem vælgernes alder og afstemningstendens er *ikke* signifikant[19]).

Dette er særdeles bemærkelsesværdigt, da afstemningen netop drejede sig om alderen som betingelse for opnåelse af en politisk rettighed, og af samme grund går det imod de forventninger, der er fremsat af en række kommentatorer.

16) Chi-2 bliver 30,1. Kritisk værdi er 3,8 ved 1 frihedsgrad.
17) Ref. pkt. 14).
18) Statistisk Månedsskrift, vol. 33, 1957.
19) Chi-2 bliver 6,4. Kritisk Værdi er 11,1 ved 5 frihedsgrader.

TABEL 5

Andelen af ja- og nej-stemmer inden for alderskategorierne

	Alder						
	21–23 %	24–29 %	30–39 %	40–49 %	50–59 %	60 år o. m. %	I alt %
Ja	28	24	21	20	24	24	23
Nej	72	76	79	80	76	76	77
I alt	100	100	100	100	100	100	100
Antal observationer	242	398	547	550	501	843	3081
Beregnet*) valgdelt.	65	63	64	62	57	53	

*) af samtlige besvarelser med oplysning om alder.

Dette resultat harmonerer ikke med Gallups. Hos Gallup fandtes en ret klar tendens til stigende modstand mod 18-års valgret med stigende alder. Således var der blandt de 21–24 årige 43 % for 18 år og 51 % for 21 år, men 18 % for 18 år og 71 % for 21 år blandt de deltagere i undersøgelsen, der var 65 år eller derover. Det er dog ikke sikkert, at de aldersmæssige forskelle hos Gallup er signifikante. Forskellen mellem Gallups og Odder-analysens aldersmæssige tendenser kan bero på en manglende repræsentativitet ved den ene eller begge undersøgelser. Det er også muligt, at der er forekommet forskellig valgdeltagelse blandt tilhængere og modstandere i de forskellige alderskategorier. Da der – som det senere vil blive påvist – forekommer forskellige aldersmæssige tendenser indenfor partierne, er det dog mest sandsynligt, at forskellen skal tillægges et skift i holdningen fra Gallups interviewperiode til folkeafstemningen.

Ja- og nej-procenterne inden for alderskategorierne er ligesom i de øvrige tabeller beregnet på grundlag af samtlige *deltagere*. Hvis man i stedet for denne procentbasis vælger at beregne på grundlag af samtlige *stemmeberettigede*, ændres billedet noget. Med hensyn til andelen af tilhængere af 18-års valgret, fremkommer der ikke som før en svagt kurveformet tendens, men derimod en tendens til faldende ja-procenter med stigende alder. Med hensyn til nej-procenterne bliver tendensen kurveformet som før, idet de mellemste alderskategorier har de højeste nej-procenter.

Da valgdeltagelsen tilsyneladende har været særlig lav blandt de ældre vælgere, og materialet har en tendens til at undervurdere antallet af nej-stemmer, ville det ikke være usandsynligt, om der fandtes særlig mange nægtere blandt de ældre, der stemte nej. Hvis denne antagelse er rigtig, ville man i det samlede materiale finde en svag tendens til stigende modstand mod 18-års valgret med stigende alder.

Dette vil alligevel ikke ændre konklusionen: Selv om man forudsætter, at vælgerne på 50 år og derover havde en beregnet valgdeltagelse på 63 %, svarende til gennemsnittet for de øvrige alderskategorier, og forudsætter, at samtlige nægtere stemte mod 18-års valgret, ville man alligevel ikke opnå en signifikant sammenhæng mellem vælgernes alder og afstemningstendenser[20]).

Faktorernes kombinerede effekt

Indtil nu er de tre faktorer betragtet enkeltvis. I det følgende vil deres indbyrdes relationer og kombinerede sammenhæng med afstemningstendenserne blive belyst.

Parti og køn:

Det partimæssige forhold vil i dette afsnit blive belyst ud fra vælgernes partipræference ved sidste folketingsvalg.

Indenfor alle de undersøgte partier, nemlig de, der er repræsenteret i Folketinget, har kvinderne højere nej-procenter end mændene. Mens kvindernes nej-procenter varierer fra 12 for VS'erne til 96 for de konservative, varierer mændenes fra 12 for VS'erne til 93 for Venstres vælgere.

Blandt regeringspartierne er de kønsmæssige forskelle med hensyn til nej-procenterne ikke særlig store. Derimod forekommer der væsentlige kønsmæssige forskelle, når man betragter socialdemokraterne og SF'erne. Blandt de socialdemokratiske mænd er der lige mange ja- og nej-stemmer, mens der blandt kvinderne er et flertal af nej-stemmer (68 pct.). For SF'ernes vedkommende er der et ja-flertal blandt mændene (66 pct.), men et nej-flertal blandt kvinderne (54 pct.). VS'erne udgør en meget lille gruppe, men der synes at være et klart flertal for 18-års valgret for mændene, såvel som for kvinderne.

Da der ikke forekommer nogen signifikant sammenhæng mellem vælgernes køn og deres partipræference, mens disse faktorer hver for sig har en stærkt signifikant sammenhæng med afstemningstendenserne, bliver konklusionen, at de to faktorer har påvirket afstemningstendensen uafhængigt af hinanden[21]).

---

[20]) Den anvendte teknik består i manipulation af materialet MOD de dragne konklusioner. Ved at opregne nej-stemmerne i alderskategorier 50–59 år fra 383 til 446, og for kategorien 60 år og mere fra 641 til 847 fås en Chi-2-værdi på 10,4. Kritisk værdi ved 5 frihedsgrader er 11,1.

[21]) Chi-2 for parti ved sidste folketingsvalg er 4,9. Kritisk værdi ved 4 frihedsgrader er 9,5. Det er for såvidt ret overraskende, at der ikke er en signifikant forbindelse mellem vælgernes køn og partipræference, da en sådan ellers ofte er påvist.

Parti og alder:

Der synes ikke at være nogen sammenhæng mellem vælgernes alder og afstemningstendenser for tilhængerne af Venstre og Konservativt Folkeparti. Blandt de radikale vælgere har de yngste noget lavere nej-procenter end de øvrige. (80 % for alderskategorien 21–29 år mod 87–91 % for de øvrige). For socialdemokraterne er tendensen den modsatte: De yngre vælgere har højere nej-procenter end de ældre. (Henholdsvis 64 og 68 % for kategorierne 21–23 og 24–29 år, og derefter faldende fra 59 % for de 30–39-årige til 48 % for kategorien 60 år eller mere). Dette må siges at være ret overraskende, da det går imod den ovenfor nævnte hypotese om en stigende tendens mod at stemme »nej« med stigende alder. Tendensen kan tilskrives en lavere svarprocent blandt de ældre socialdemokrater, som stemte nej. På baggrund af de øvrige resultater er denne forklaring imidlertid ikke særlig sandsynlig. Det er nok mere rigtigt at forklare tendensen ved en stigende parti-identifikation blandt socialdemokraterne med stigende alder. Da socialdemokraterne i alle alderskategorierne har lavere nej-procenter end tilhængerne af regeringspartierne, ændrer de aldersmæssige forskelle hos socialdemokraterne ikke totalbilledet.

Selvom SF'erne og VS'erne slås sammen, bliver denne vælgergruppe for lille til at danne grundlag for sikre konklusioner. Der er i alle dens alderskategorier – undtagen for vælgerne på 50 år og derover – et flertal af ja-stemmer. Når man ser bort fra den nævnte alderskategori, forekommer samme tendens som hos socialdemokraterne: en større andel af ja-stemmer med stigende alder. Men som før nævnt bygger konklusionen på et meget spinkelt grundlag.

Dette tyder på, at alderens forbindelse med afstemningstendensen kan være udjævnet på grund af modgående aldersmæssige tendenser hos tilhængerne af arbejderpartierne og regeringspartierne. Da de aldersmæssige forskelle ikke er særlig store, er denne konklusion højst usikker.

Der er en signifikant sammenhæng mellem vælgernes alder og partipræferencer[22]). Alderen kan derfor have en vis indirekte effekt på afstemningstendensen. Sammenhængen mellem vælgernes alder og partipræferencer kan imidlertid kun forklare en brøkdel af den stærkt signifikante forbindelse mellem partipræferencen og afstemningstendensen.

[22]) Chi-2 bliver 150,7. Kritisk værdi ved 20 frihedsgrader er 31,4. Den fundne sammenhæng beror på afvigelser fra aldersfordelingen i det samlede materiale hos Konservativ Folkeparti, Venstre, SF og VS. Såvel Venstre som Konservativ Folkeparti har en underrepræsentation af yngre vælgere. Konservativ Folkeparti har en overrepræsentation af vælgere i de mellemste alderskategorier, mens Venstres overrepræsentation falder i det »ældste« alderskategorier. SF og VS har overrepræsentation af yngre og en tilsvarende underrepræsentation blandt de ældre.

Køn og alder

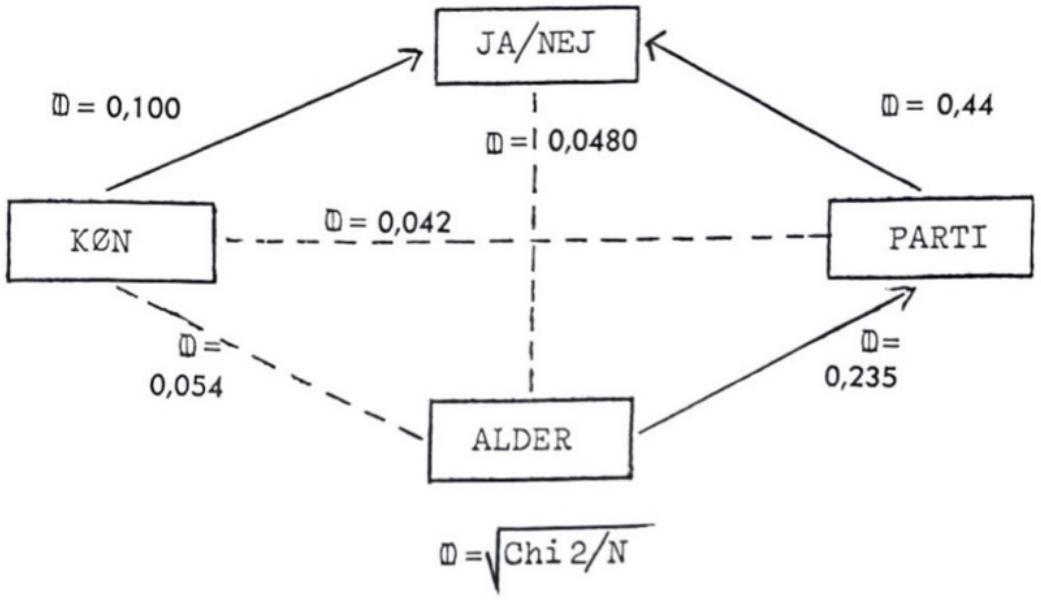
For kvindernes vedkommende er der ingen væsentlige forskelle mellem nej-procenterne i de forskellige alderskategorier. Derimod er der hos mændene en signifikant sammenhæng mellem alder og afstemningstendens[23]). Den højeste nej-procent forekommer i kategorien 40–49 år (78 %), mens de laveste forekommer for de yngste og ældste vælgere. (62 % for de 21–23-årige, 71 % for de 24–29-årige og 70 % i kategorien 60 år og derover). Dette svarer til, at der hos mændene forekommer en U-formet tendens til at stemme »ja« med varierende alder.

Da der ikke forekommer nogen signifikant sammenhæng mellem køn og alder hos analysens deltagere[24]), må man konkludere, at vælgernes køn har påvirket deres afstemningstendens uafhængigt af deres alder.

Køn-alder-parti

Hvis en standard-partistruktur lægges ind i alderskategorierne udjævnes de aldersmæssige forskelle i afstemningstendenserne væsentligt. For mændenes vedkommende glattes den fundne kurveformede tendens således ud, når en standard-partistruktur indlægges i alderskategorierne.

Odder-analysen Figur 1

[23]) Chi-2 bliver 13,2. Kritisk værdi ved 5 frihedsgrader: 11,1.
[24]) Chi-2 bliver 8,4. Kritisk værdi ved 5 frihedsgrader 11,1.

Hvis man i modsætning hertil lægger en standardiseret køns- og aldersstruktur ind i de enkelte partier, sker der ingen nævneværdige ændringer i afstemningstendenserne indenfor de forskellige partier[25]).

Dette tyder på, at partipræferencen har været den væsentligste af de undersøgte faktorer. På grundlag af de øvrige resultater synes også kønsfaktoren at have haft en vis indflydelse på afstemningstendenserne, mens alderen næppe har haft nogen væsentlig indflydelse.

De fundne resultater kan sammenfattes i en »Blalock-model for årsagsforbindelserne«. Da analysen er statisk, skal ordet årsag naturligvis ikke tages bogstaveligt, men som udtryk for en logisk sandsynlig sammenhæng.

KONKLUSIONER:

Analysens repræsentativitet

Odder-analysens resultater viser en overensstemmelse med andre forskningsresultater, hvor det er muligt at finde paralleller. Analysen af nægterne har ikke givet anledning til væsentlige forbehold. Det er derfor sandsynligt, at de fundne tendenser har haft samme retning i den samlede vælgerbefolkning. Det er naturligvis ikke muligt at udsige noget om tendensernes styrke i vælgerbefolkningen, men dette spørgsmål har også en mindre interesse.

På baggrund af de beregnede stemmeprocenter kan man have en vis formodning om, at der har været en lavere valgdeltagelse blandt kvinder, ældre og tilhængere af Venstre. Men da det ikke har været muligt at skille de vælgere, som ikke stemte, ud fra de, som stemte, men ikke ville deltage i analysen, er disse konklusioner særdeles usikre.

Da Odder-analysen bygger på spørgeskemaer, vil der være et nødvendigt forbehold af mere generel art: Der kan være erindringsforskydninger, misforståelser, efterrationaliseringer eller direkte forkerte svar. Skemaet har ikke rummet kontrolspørgsmål, derfor er det ikke muligt at danne noget skøn over omfanget af disse fejl. Da spørgsmålene gennemgående var ret konkrete, og da der ikke synes at forekomme ekstraordinær høj svarvægring ved nogen af dem, må man antage, at fejlene af denne art ikke overstiger, hvad der ville forekomme ved en alternativ forskningsplan.

---

[25]) Der er tale om standardberegninger, som de for eksempel kendes i demografien: Efter en opdeling af materialet på et hovedkriterium findes en summarisk nej-kvotient. Da de fremkomne kategorier kan underopdeles på et andet kriterium, er det for hver underkategori muligt at finde en specifik nej-kvotient. Hvis hovedkategorierne har forskellig struktur, kan man beregne de summariske kvotienter, der vil fremkomme, hvis de enkelte kategorier fordelte sig på underkriteriet på samme måde som det samlede materiale. De beregnede kvotienter fremkommer således ved at benytte standardstrukturen i forbindelse med kategoriernes specifikke kvotienter.

Indtil nu er Odder-analysen behandlet i sig selv. Det følgende afsnit vil søge at placere resultaterne i en større politisk og sociologisk ramme, idet de vil blive benyttet til at belyse to spørgsmål, som blev rejst i forbindelse med afstemningen: Det første gælder relationen mellem ungdomsoprøret og afstemningstendenserne, det andet gælder afvigelserne mellem afstemningens udfald og holdningsmønsteret i Folketinget.

Folkeafstemning og ungdomsoprør

Folkeafstemningen og dens forløb blev af mange kommentatorer kædet sammen med det sociale fænomen, som af pressen blev døbt »Ungdomsoprøret«.

Det ville derfor være naturligt med en kort kommentar til disse antagelser her.

Det skal først understreges, at der ikke har været nogen mere seriøse forsøg på at definere oprøret fra disse kommentatorers side. Der synes at være tale om en række bevægelser, der har visse lighedstræk med nyere bevægelser rettet mod tilskrevne statusfaktorer som køn eller race. Imidlertid er der ikke tale om et organiseret oprør med udtalte mål. En anden væsentlig forskel fra suffragette-bevægelsen og ligeretsbevægelserne synes at ligge i, at de »underpriviligerede unge« på et tidspunkt automatisk bliver (aldersmæssigt) priviligerede, mens dette ikke er tilfældet for de andre bevægelsers medlemmer. Hovedsagen her må imidlertid være, om kommentatorerne og de stemmeberettigede har følt, at der var tale om en oprørsbevægelse, og om de har reageret ud fra en sådan følelse ved folkeafstemningen.

Selve fremstillingen af lovforslaget om valgretsalderens nedsættelse blev af en del kommentatorer udlagt som et forsøg på at drage de unge potentielle oprørere ind i det parlamentarisk-politiske liv. Af oprørets påståede ledere blev det på den anden side udlagt som forsøg på »befamling« og »repressiv tolerance«. På en tilsvarende måde blev afstemningens resultat udlagt som en reaktion på oprøret: Som de voksne vælgeres afvisning af dets mål og midler.

Selve den overraskende høje stemmeprocent er et tegn på, at vælgerne har været interesserede i spørgsmålet – har taget det alvorligt. Den høje stemmeprocent skal navnlig ses på baggrund af den politiske propagandas lave intensitet op til afstemningen.

Hvis afstemningsresultatet skal tolkes som forældregenerationens (og evt. ældre generationers) afvisning af ungdomsoprørets mål og midler, skulle vi forvente at finde en klar sammenhæng mellem alder og holdning til afstemningsspørgsmålet i Odder-materialet. En sådan tendens findes kun for »fædrenes« vedkommende, og denne er tilmed ret svag.

Vor konklusion bliver derfor, at befolkningens holdning til spørgsmålet om nedsættelsen af valgretsalderen snarere var bestemt af en almindelig tendens til opretholdelse af status quo, end af et specifikt ungdomsspørgsmål.

Politikere og vælgere

Alf Ross konkluderede i Forfatningskommissionens betænkning, at folkeafstemningen i forbindelse med det danske politiske system ville virke i konservativ retning[26]). Erfaringerne synes at give ham ret. På den anden side hævder Tingsten, at folkeafstemningerne også kan virke progressivt, idet vælgerne undertiden vil forkaste reaktionære forslag. Problemet om, hvad der er progressivt eller reaktionært, kan ikke afgøres i denne sammenhæng. Tilbage står, at vælgerbefolkningen ved to af de tre folkeafstemninger, der er afholdt under den nye grundlov, har modsat sig ændringer i fordelingen af privilegier og rettigheder.

I Odder-analysen forekommer en sammenhæng mellem en politisk venstre-højre-skala og afstemningstendensen. En tilsvarende sammenhæng kan findes hos de folkevalgte repræsentanter. Vælgerbefolkningen er dog i større omfang mod 18-års valgret end deres politiske repræsentanter. Kun Venstres og VS's vælgere kan ifølge Odder-analysen siges at have stemt i overensstemmelse med deres repræsentanter i Folketinget.

Skal de politiske repræsentanter betragtes som opinionsledere, må man antage, at deres meninger først skal passere flere mellemliggende lag af opinionsformidlere, før de når vælgerbefolkningen som helhed. Ved denne folkeafstemning synes opinionsformidlingen ikke at have været effektiv. En større kampagnevirksomhed ville sandsynligvis have bragt flere vælgere i overensstemmelse med deres politiske repræsentanter, og fået andre til at afholde sig fra at stemme på grund af et oplevet krydspres mellem deres holdning til folkeafstemningens spørgsmål og deres partipræference.

Problematikken fører til spørgsmålet om lederens rolle: lederen skal være af sin gruppe, konform mod dens normer og alligevel ligge foran den. Lederen skal på sit ledelsesområde vide mere, være mere aktiv og have nye – og dermed afvigende – ideer.

Stemmeprocenterne tyder på, at vælgerbefolkningen har haft en stor interesse for afstemningens spørgsmål. Alligevel synes uoverensstemmelsen mellem en del af vælgerne og deres politiske repræsentanter ikke at have ført til skift i partipræferencerne. Uoverensstemmelsen synes altså ikke at have ført til nogen legitimitetskrise.

[26]) Håstad kommer i SOU 1952: 8 p. 156 til samme konklusion som A. Ross. I samtlige tests er anvendt et ensidet signifikansniveau på 5 %.